

Anglické středověké erbovníky

JAN SIMANDL

ABSTRACT: English Medieval Roll of Arms

The study focuses on English medieval Rolls of arms as a source quite unknown in Bohemian heraldry. It is a list of coats of arms, made most often in the form of a vellum roll, either illustrated or blazoned. Eleven examples presented in this essay are a brief introduction into the typology of English Rolls of arms, whose quantity and diversity are unique in the context of European heraldry.

KEY WORDS: Heraldry – English Heraldry – Roll of Arms – Coat of Arms – Blazon

CONTACTS: Mgr. Jan Simandl, Budovatelská 1000, 383 01 Prachatice; e-mail: 22simi77@gmail.com

Úvod

Heraldika čerpá své poznatky z několika typů pramenů, přičemž se neomezuje pouze na vlastní zdroje, ale využívá i materiály ostatních pomocných věd historických. Z oblasti epigrafiky jsou to znaky a znakové soubory, tesané, vyřezávané a ryté do kamene, dřeva či jiných materiálů. Už z povahy svého umístění však nejsou pro heraldické bádání nejvhodnější, neboť jsou nedílnou součástí architektury a tvoří ucelené sbírky.

Velmi důležitým zdrojem pro heraldiku je sfragistický materiál. Vzhledem k tomu, že pečeti se ve většině případů dochovaly zavěšené či přivěšené k listinám, lze je relativně bez problémů datovat a identifikovat jejich majitele. Další jejich výhodou je zobrazení nejen štítů, ale i přílby s klenotem. Je však třeba zmínit i jejich nedostatek, neboť pečeti jsou logicky jednobarevné a neumožňují tedy určit barevné schéma znaku.

Tuto nevýhodu postrádá zřejmě nejdůležitější heraldický pramen, a sice erbovník.¹ Jedná se o seznam erbů, ve kterém jsou jednotlivé znaky opatřeny jménem držitele a vyvedeny

¹ Jako člen řešitelského týmu Mgr. Martiny Bolom-Kotari, Ph.D., z Katedry pomocných věd historických a archivnictví při FF UHK jsem se podílel na projektu Neznámé prameny. Zpřístupnění a interpretace sfragistických, heraldických a kodikologických pramenů. V květnu 2016 jsem navštívil Londýn, kde jsem měl možnost studovat anglické středověké erbovníky nacházející se ve sbírkách The British Library a heroldie College of Arms. Během dvoutýdenního pobytu jsem prostudoval přes třicet erbovníků, z nichž jsem jedenáct vybral pro tuto studii. U rukopisů The Matthew Paris Shields a Dering Roll, které jsou vzhledem ke své historické hodnotě veřejnosti nepřístupné, jsem použil digitalizovanou verzi, volně přístupnou na internetu.

v barevných ilustracích nebo blasonovány (případně kombinace obojího).² Další výhodou erbovníků je jejich relativně snadná dostupnost, protože tvoří ucelené archivní sbírky. Toto se ovšem týká spíše západoevropského prostoru (zejména oblasti Francie a Anglie), kde se erbovníky užívaly v mnohem větší míře než v českých zemích. Zatímco nejstarší český erbovník *Aula Caroli IV.* byl vytvořen kolem roku 1384, v Anglii k tomuto datu evidujeme již téměř 50 erbovníků, přičemž nejstarší známý, zvaný *The Matthew Paris Shields* vznikl již kolem roku 1250.³ Anglické erbovníky, které jsou předmětem této studie, se pro období středověku dochovaly v počtu, přesahujícím 150 originálů a zhruba 400 jejich kopií.⁴

Tyto erbovníky, v angličtině označované vždy jako *Rolls of Arms* či zkráceně jen *Rolls* nezávisle na tom, zda jsou skutečně ve formě pergamenového rotulu či ve vázané podobě, lze rozdělit do několika skupin podle jejich provedení a obsahu.⁵ Dělení podle provedení rozlišuje erbovníky malované, kde jsou erby vyvedeny v barevných ilustracích, a blasonované, které obsahují popis erbu. Možná je i kombinace ilustrací a blasonu. V případě kopií starších erbovníků existuje ještě další provedení, a sice tzv. *trick copy*, což jsou nekolorované ilustrace s tinkturami naznačenými zkratkami či počátečními písmeny.⁶

Po obsahové stránce lze erbovníky rozdělit na marginální, generální, lokální, institucionální, příležitostné a tzv. *ordinaria*.⁷ První uvedený typ se od erbovníků ve vlastním smyslu slova odlišuje svým původním určením. Může se jednat o druhově pestré typy písemností, počínaje kronikami přes liturgické a vědecké spisy až po účetní materiál. Ve všech těchto případech byly erby, které tyto písemnosti obsahovaly, pouze marginální součástí dokumentu, sloužící k doplnění či zpřesnění hlavního obsahu.

Generální erbovníky, kterých se v anglické heraldice dochovalo nejvíce, obsahují erby šlechty z celé Anglie, seřazené hierarchicky podle jejich titulů počínaje vyšší šlechtou a konče nižší šlechtou.⁸ Systém řazení erbů v rámci jednotlivých titulů však není vždy

2 Zejména ve starší literatuře se lze setkat i s označením *armoriál*, erbovní kniha či erbovní role.

3 *Aula Caroli IV.* je jediným známým českým středověkým erbovníkem, viz Vladimír RŮŽEK, K obsahu a dataci nejstaršího českého erbovníku tzv. *Aula Caroli IV.*, in: *Sborník příspěvků III. setkání genealogů a heraldiků*, Ostrava 1986, s. 165–174. Z období 16. a 17. století se dochovaly čtyři další heraldické rukopisy, z nichž jeden je edičně zpracován, viz Martina HRDINOVÁ, *Erby ctihodné šlechty starého Království českého. Edice a analýza dvou erbovníků české šlechty z 80. let 17. století*, Praha 2013. Podrobnosti o ostatních erbovnících viz Pavel R. POKORNÝ, Lobkovický erbovník, in: *Sborník příspěvků III. setkání genealogů a heraldiků*, Ostrava 1986, s. 142–147; TÝŽ, Cod. 8330 ÖNB jako stavovský erbovník 16. století, in: *Sborník příspěvků II. setkání genealogů a heraldiků*, Ostrava 1983, s. 29–32; Václav ELZNIC, Pirenská erbovní kniha, *Heraldika a genealogie* 27, 1994, s. 75–90.

4 Anglická historiografie většinou vymezuje přechod středověku a novověku rokem 1500. Stejným rokem ukončil seznam anglických středověkých erbovníků také Anthony Richard WAGNER, *A Catalogue of English Mediaeval Rolls of Arms. Aspilogia I.*, Oxford 1950, s. xi. Sám však připouští, že z heraldického pohledu logičtějším by bylo ohraničení rokem 1530, kdy se odehrála první heraldická vizitace z popudu krále Jindřicha VIII., případně rokem 1534, kdy zemřeli králové heroldů sir Thomas Wriothesley a Thomas Benolt.

5 Němčina na rozdíl od angličtiny formu erbovníku zohledňuje a používá dva termíny *Wappenbuch* a *Wappenrolle*, ze kterých byly přejaty i starší české výrazy erbovní kniha a erbovní role. Pojem *armorial*, který zná angličtina i čeština, je románského původu – francouzsky a španělsky *armorial*, italsky *armoriale*.

6 Henry GOUGH – James PARKER, *A Glossary of Terms used in Heraldry*, Londýn 1966, s. 588.

7 Anthony Richard WAGNER, *Heralds and Heraldry in the Middle Ages*, Oxford 1939, s. 49–50.

8 Příslušníky anglické vyšší šlechty, označované jako *peerage*, jsou baroni, vikomti, hrabata, markýzi a vévodové. S výjimkou nejvýše postaveného vévody jsou všichni souhrnně nazýváni *Lord*. Původně byl

úplně jasný. V úvodu bývá někdy připojen výběr fiktivních i skutečných erbů křesťanských panovníků, počínaje knězem Janem, císařem římským a králem jeruzalémským. Někdy tento úvod obsahuje i fiktivní erby významných předků, ať už skutečných, nebo smyšlených (například Alfréd Veliký, Uther Pendragon, král Artuš).⁹

Lokální erbovníky obsahují erby šlechticů určitého hrabství (či několika) a jsou opět hierarchicky seřazené. V institucionálních erbovnících jsou evidovány erby členů určitých sociálních či zájmových skupin (např. členové královského dvora, určitého úřadu či řádu).¹⁰

Dalším druhem erbovníků jsou erbovníky příležitostné, které obsahují seznamy erbů účastníků určité události, např. vojenského tažení, obléhání, bitvy či rytířského turnaje. Jsou téměř bez výjimky blasonované, protože pravděpodobně vznikaly přímo na místě a v čase konání a musely tedy být vyhotoveny velmi rychle, dokud byli ještě všichni účastníci přítomni. Z hlediska výpovědní hodnoty jsou nejcennější, neboť byly sepsány s největší pravděpodobností očitým svědkem události a lze je na rozdíl od předchozích erbovníků spolehlivě datovat.¹¹

Posledním druhem erbovníků, specifickým pro anglické prostředí, jsou tzv. ordinaria čili seznamy erbů řazených nikoli na teritoriálním či hierarchickém principu, ale do skupin podle figur. Vždy začínají nejpoužívanějšími figurami (lev, orel, orlice, leopard atd.) a pokračují podle četnosti výskytu jednotlivých znamení (břevna, kůly atd.).¹²

U velké většiny anglických erbovníků nelze určit jejich autora a nelze ani spolehlivě stanovit, zda jím byl přímo herold, nebo jiný úředník pověřený evidencí erbů. Autorství heroldů lze předpokládat na základě druhotných znaků, protože všechny erbovníky byly po určitou dobu své existence v majetku jednoho či více heroldů, kteří je pravděpodobně zdědili po svých předchůdcích. Kromě toho se již kolem roku 1250 ustálil systém blasonu, který vyžadoval odborné znalosti, jimiž disponovali právě heroldi.¹³ Minimálně u příležitostných erbovníků, které byly většinou pouze blasonované, lze přiřknout autorství heroldům s větší jistotou.¹⁴

S anonymitou autorů je spojen ještě jeden problém, a sice označení erbovníků. Podle autora je pojmenovat nelze a není ani možné identifikovat jejich původní název, měly-li vůbec nějaký. V některých případech se u pozdějších kopií (hlavně ze 16. století) do-

nejvyšším titulem hrabě (earl), tituly vévody (duke) a markýze (marquess) vznikly až v roce 1337, resp. 1385. Titul vikomt (viscount) se objevuje až v roce 1440. Nižší šlechta, označovaná jako gentry, zahrnuje baronety a rytíře. Titul baroneta byl krátce udílen ve 14. století a znovu se objevuje až od roku 1611. U rytířů se někdy rozlišuje, zda byl korouhevním (knight banneret), či prostým rytířem (knight bachelor). Baroneti i rytíři jsou nazýváni Sir. Právo nosit erb měli i příslušníci tzv. landed gentry, kteří neměli žádný šlechtický titul a bývali označováni jako gentleman. Takto byl označován každý, kdo byl natolik dobře situován, že se nemusel živit prací. Více podrobností o anglických šlechtických titulech viz např. H. M. Stationery Office, *Honours and Titles*, Londýn 1996, s. 61–70, 84–103, případně Stephen SLATER, *The Complete Book of Heraldry. An international history of heraldry and its contemporary uses*, Londýn 2004, s. 140–145.

9 A. R. WAGNER, *Heralds and Heraldry*, s. 50.

10 M. HRDINOVÁ, *Erby*, s. 17.

11 A. R. WAGNER, *A Catalogue*, s. xiv.

12 Tamtéž, s. 59, 60, 70, 74.

13 Gerard J. BRAULT, *Early Blazon. Heraldic Terminology in the Twelfth and Thirteenth Centuries with Special Reference to Arthurian Heraldry*, Woodbridge 1972, s. 7.

14 A. R. WAGNER, *Heralds and Heraldry in the Middle Ages*, s. 50.

chovala úvodní poznámka o tom, odkud byl opis pořízen či kým byl originál zapůjčen. Takový erbovník byl při první katalogizaci v roce 1881 označen jménem předchozího majitele (např. Dering Roll, Fenwick Roll).¹⁵ Pokud nebyl žádný z předchozích majitelů znám jménem, bylo pro identifikaci použito jméno archiváře, který jako první erbovník katalogizoval (např. Willement Roll, Grimaldi Roll). Relativně snadné bylo označení příležitostných erbovníků, které byly pojmenovány podle události, kvůli které byly vyhotoveny. Jako příklad lze uvést erbovníky First Dunstable Roll a Second Dunstable Roll, které byly zhotoveny jako seznam účastníků turnaje ve městě Dunstable roku 1309, resp. roku 1334.¹⁶

Stejným problémem jako identifikace autora je i datace samotného erbovníku. Tak jako autor neuvedl své jméno, nezatežoval se ani uvedením data vzniku. Jak již bylo uvedeno, bezpečně lze datovat pouze příležitostné erbovníky, které se vážou ke konkrétní události. U ostatních je jejich datace možná pouze pomocí identifikace jednotlivých erbů, v čemž má anglická heraldika výhodu oproti české heraldice.

Zaměřme nyní krátce pozornost na jeden ze zásadních rozdílů a hlavních rysů anglické heraldiky. Pro českou heraldiku je příznačná existence rodového znaku, kdy stejný erb označuje všechny mužské členy rodu. Oproti tomu pro anglickou heraldiku (ale i heraldiku skotskou, irskou či francouzskou) je charakteristická personalita erbu, tedy jeho vlastnictví jednou konkrétní osobou. Tou je v případě šlechtické heraldiky hlava rodu, která jako jediná má právo se tímto znakem prokazovat. Ostatní členové rodu pak musí tento erb nějak odlišit. V Anglii a Irsku se tak děje pomocí dodatečných znaků (tzv. brisur), které se pokládají na hlavu štítu, ve Skotsku pak pomocí barevně odlišených lemů štítu (tzv. bordur). Tyto brisury a bordury jsou pro každého člena rodu přesně specifikovány.¹⁷ Nejstarší syn hlavy rodu používal jako brisuru turnajský límec (tzv. label), tj. vodorovný pruh se třemi dolů vybíhajícími laloky. V případě úmrtí hlavy rodu pak jeho dědic turnajský límec ze svého erbu odstranil a používal nadále otcův původní erb. Ostatní synové pak na hlavu štítu pokládali brisury podle pořadí narození. V případě několika současně žijících generací pak tyto brisury označovaly celé primogeniturní, sekundogeniturní a další větve rodu, což vedlo k dalším komplikacím už tak dost nepřehledného systému. Proto byl zaveden tzv. cadency systém, na jehož dodržování dohlíželi heroldi.¹⁸

Zmiňovaná výhoda při dataci erbovníku spočívá v tom, že díky personalitě erbu nebylo u jednotlivých erbů uvedeno jméno rodu, ale konkrétní hlavy rodu, které lze snáze dohledat a datovat. Na druhou stranu je třeba podotknout, že ani tato relativní jednoduchost nevede k zaručenému výsledku. Zavedeným postupem při katalogizaci erbovníku bylo určení termínu *a quo* a *ad quem* identifikací několika namátkou zvolených erbů, většinou ze začátku, z prostředku a z konce erbovníku. Bylo-li dohledáno, že majitel jednoho erbu zemřel v roce 1320 a majitel jiného se stal jeho držitelem po otcově smrti v roce 1310, byl celý erbovník datován do let 1310–1320. V případě dalšího hlubšího průzkumu pak na editora leckdy čeká nepříjemné překvapení v podobě dalších erbů, které do tohoto

15 James GREENSTREET – Charles RUSSELL, *Reference List of the Rolls of Arms*, The Genealogist 5, 1881, s. 1–18, 94–104, 168–179.

16 A. R. WAGNER, *A Catalogue*, s. xiv.

17 Thomas WOODCOCK – John Martin ROBINSON, *The Oxford Guide to Heraldry*, Oxford 2001, s. 66–68.

18 Arthur Charles FOX-DAVIES, *A Complete Guide to Heraldry*, Londýn 1909, s. 477–507.

schématu nezapadají. Majitel dalšího erbu prokazatelně zemřel v roce 1305, zatímco majitel dalšího erbu se narodil až v roce 1325. Původní dataci je třeba zamítnout a vzít v potaz úvahu, že erbovník vznikl později a obsahuje i erby již zemřelých šlechticů, které byly pravděpodobně autorem opsány či obkresleny z jiného, staršího erbovníku.¹⁹

Na obranu archivářů je ovšem třeba podotknout, že odlišný postup by pro základní evidenci a katalogizaci ani nebyl možný. Zkoumat každý jednotlivý ze stovek erbů by pro tyto účely bylo příliš zdlouhavé a komplikované.

Dalším faktem, který znesnadňuje dataci erbovníků, je konzervativnost autorů či snad úcta k jejich předchůdcům. Erbovníky jsou poměrně rezistentní vůči dobové módě, a tak se lze i v kopii ze 17. století setkat se stejným typem štítu jako v originálu ze 14. století. Anglické středověké erbovníky navíc vyobrazují pouze štíty bez přileb a klenotů (ty se v nich objevují až ve 2. pol. 15. stol.), které by případně mohly zjednodušit dataci.

Jak již zde bylo uvedeno, dochovala se většina anglických středověkých erbovníků pouze v kopiích. K těm je třeba přistupovat ještě pozorněji než k originálům, neboť mohou obsahovat (a také obsahují) větší množství chyb vzniklých neznalostí blasonu nebo záměnou tinktur při překreslování erbů. Jsou známy i případy, kdy pozdější vlastníci „vylepšovali“ kopie erbovníků svými vlastními erby umístěnými mezi původní obsah, aby dodali svému jménu vážnost a starobylost.²⁰

Sbírky anglických erbovníků

Největší sbírka anglických středověkých erbovníků byla soustředěna v oddělení rukopisů Britského muzea. Fondy tohoto oddělení byly v roce 1973 převedeny do Britské knihovny, nově založené jako národní knihovna Velké Británie, kvůli nedostatku vhodných prostor ale zůstaly v budově muzea.²¹ Až v roce 1998 byly přesunuty do nové budovy Britské knihovny, postavené v londýnské čtvrti Camden na Euston Road poblíž nádraží St. Pancras. Základem této kolekce je tzv. Harleyova sbírka, systematicky budovaná od roku 1705 Robertem Harleyem, 2. hrabětem z Oxfordu. Jeho syn Edward Harley v otcově díle pokračoval a před svou smrtí v roce 1741 odkázal celou knihovnu britskému národu.²² Další významnou sbírkou obsahující heraldické rukopisy je tzv. Cottonova sbírka politika a sběratele sira Roberta Cottona, která se po smrti jeho vnuka sira Johna Cottona v roce 1702 rovněž stala národním majetkem.²³ Tyto dvě kolekce se spolu se sbírkou irského lékaře a botanika Hanse Sloana a knihovnou, věnovanou králem Jiřím II., staly základem Britského muzea, založeného v roce 1753.²⁴ Všechny rukopisy získané po tomto datu jsou zařazeny do tzv. doplňkové sbírky (angl. Additional Collection). Velké množství erbovníků se pochopitelně nachází také v depozitářích heroldie College of Arms na Queen Victoria Street, které ale na rozdíl od předchozích nejsou veřejně při-

¹⁹ A. R. WAGNER, *A Catalogue*, s. xv.

²⁰ Tamtéž, s. 149.

²¹ C. E. WRIGHT, *English Heraldic Manuscripts in the British Museum*, Londýn 1973, s. 3.

²² Tamtéž, s. 10.

²³ Tamtéž, s. 12.

²⁴ Tamtéž, s. 10.

stupné.²⁵ Mimo Londýn se pak velká sbírka anglických erbovníků nachází v univerzitní knihovně v Oxfordu, konkrétně v tzv. Bodleyově knihovně a knihovně královny koleje.²⁶

Marginální erbovníky

Nejstarším marginálním erbovníkem a zároveň nejstarším heraldickým rukopisem v anglickém prostředí je pět rukopisů, souborně označených jako *The Matthew Paris Shields*. Jejich autorem je benediktinský mnich Matthew Paris z kláštera St. Albans v Hertfordshire. Jeho nejvýznamnějším dílem je třísvazková latinsky psaná *Chronica Majora*, sepsaná v letech 1250–1259.

První dva svazky se nalézají v knihovně koleje Corpus Christi univerzity v Cambridge a popisují dějiny světa od jeho stvoření do roku 1188, resp. do roku 1253. Z heraldického pohledu je zajímavý zejména druhý svazek, který v margináliích obsahuje barevné ilustrace 78 erbů osob zmiňovaných v textu kroniky.²⁷ Erby jsou zobrazeny na raně gotických štítech, bez přileb a klenotů a jsou opatřeny jmény majitelů, některé jsou i latinsky blasonovány. Zajímavostí jsou erby již zemřelých osob, které jsou obráceny vzhůru nohama.

Třetí svazek kroniky, popisující období od roku 1253 do Parisovy smrti v roce 1259, je uložen v Oddělení západních rukopisů Britské knihovny. Pergamenový rukopis o rozměrech 36 x 24,5 cm (rozměry textového pole jsou 26 x 17 cm) má 232 folií, z nichž většina je psána Parisovou rukou. Výjimkou jsou fol. 18v, kam jiný písař připsal poznámku o Parisově smrti, a fol. 219v a 231v, kam byly pravděpodobně v 15. století dopsány události z let 1259–1272. Ve skutečnosti se jedná o dva samostatné rukopisy, které byly součástí královské knihovny Jiřího II. a dohromady byly svázaný až v nedávné době.²⁸

Na fol. 8v–156v se nachází další Parisova kronika *Historia Anglorum*, což je zkrácená verze Velké kroniky, mapující dějiny Anglie v letech 1070–1253, jejíž třetí svazek obsahuje fol. 157v–223v. V margináliích obou rukopisů se nalézají celkem 95 erbů, které patří stejně jako u druhého svazku osobám zmiňovaným v textu.²⁹ Rovněž jejich provedení se s ním shoduje, včetně vertikálně převrácených erbů již zemřelých osob. Zajímavá je kresba na fol. 133v, která znázorňuje erb s černým lvem na stříbrném štítě. Štít je rozlomen na dvě poloviny, pod ním je položen praporec s přelomenou žerdí a zlomený meč. Pod obrázkem je červeně připsán latinský text *Arma Will[elm]i de marisco de prodi[i]one conuicti, deprehensi et Londoni[is] suspensi*.³⁰ Jedná se o erb Williama de Marisco, který byl obviněn z vraždy královského posla Henryho Clementa, pokusu o vraždu krále

25 College of Arms. *College of Arms* [online]. [cit. 2016-10-12]. Dostupné z: <http://www.college-of-arms.gov.uk/>.

26 Bodleian Library & Radcliffe Camera. *University of Oxford* [online]. [cit. 2016-10-12]. Dostupné z: <http://www.bodleian.ox.ac.uk/bodley> a The Queen's College. *University of Oxford* [online]. [cit. 2016-10-12]. Dostupné z: <http://www.queens.ox.ac.uk/library-and-archives>.

27 Konkrétní folia, která obsahují ilustrace erbů, lze dohledat zde: A. R. WAGNER, *A Catalogue*, s. 1.

28 *The British Library: Digitised Manuscripts: Royal MS 14 C VII* [online]. [cit. 2016-09-22]. Dostupné z: http://www.bl.uk/manuscripts/FullDisplay.aspx?ref=Royal_MS_14_C_VII.

29 Konkrétní folia i s blasonem erbů a jménem jejich držitelů viz Suzanne LEWIS, *The Art of Matthew Paris in the Chronica Majora*, Los Angeles 1987, s. 457–469.

30 *Erb Williama de Marisco, usvědčeného ze zrahy, zatčeného a oběšeného v Londýně*. (překlad autora)

Obrázek 1 – Marginální erbovník *Historia Anglorum* – detail zlomeného štítu, meče a praporce Williama de Marisco, odsouzeného za velezradu.

(Dostupné z http://www.bl.uk/manuscripts/FullDisplay.aspx?ref=Royal_MS_14_C_VII&index=268).

Jindřicha II. a z pirátství.³¹ Roku 1242 byl popraven pro velezradu a exekuci předcházelo veřejné rozlámání odznaků jeho rytířského stavu, tedy štítu se znakem, meče a praporce, zde symbolizované kresbou.³²

Poslední částí souboru *The Matthew Paris Shields* je rukopis *Liber additamentorum*, což je sbírka 202 pergamenových folií, obsahujících nejrůznější dodatky a připravené skici k oběma kronikám. Z heraldického hlediska je důležité fol. 171r, které obsahuje vyobrazení 75 erbů a zřejmě sloužilo jako podklad pro pozdější grafickou výzdobu *Parisovy Velké kroniky* i *Historie Anglorum*, čemuž nasvědčuje i datace do roku 1244. Na pergamenovém listu o rozměrech 32 x 23,5 cm se na aversu nachází 33 štítů (opět bez přileb a klenotů) v pěti řadách po pěti erbech. V šesté řadě jsou jen tři erby, dalších pět zmenšených štítů je pak nakresleno při pravém okraji folia. Na reversu je pak 42 erbů v sedmi řádcích po šesti erbech, před první řadou a za předposlední a poslední řadou jsou opět domalovány tři zmenšené erby. Jednotlivé řady jsou odděleny dvěma řádkami latinského textu, kdy řádek obsahuje blason, na posledním je jméno majitele erbu, pro zvýraznění psané červeně.

Všechny tyto rukopisy byly primárně vytvářeny jako kroniky, nikoli jako erbovníky, přesto však jsou pro heraldiky vzhledem ke svému stáří, množství a kvalitě vyobrazených erbů cenným pramenem.

31 Frederic William MAITLAND, *The Murder of Henry Clement*, *The English Historical Review* 38, Oxford 1895, s. 294–297.

32 Henry C. POHANKA, *Heraldika v souvislostech*, Praha 2013, s. 32.

Generální erbovníky

Největší skupinu mezi anglickými středověkými erbovníky tvoří erbovníky generální, tedy ty, které obsahují seznam erbů anglické šlechty bez lokálního ohraničení. V některých případech se omezují pouze na vlastní anglický prostor a zobrazují na prvním místě erb anglického krále, v jiných případech jsou na začátek vloženy ještě znaky významných evropských panovníků. Erby anglické šlechty jsou vždy řazeny podle hierarchie šlechtických titulů, tedy nejdříve hrabata (earls), pak ostatní lordi a po nich rytíři (knights), v rámci jednotlivých titulů je však pořadí erbů nahodilé a nelze v něm vysledovat žádný systém.

Nejstarším generálním erbovníkem a zároveň nejstarším dochovaným čistě heraldickým rukopisem je erbovník Glover Roll, nacházející se (resp. jeho kopie) ve sbírkách Britské knihovny. Originál tohoto erbovníku (nyní ztracený) vznikl pravděpodobně kolem roku 1253, zobrazoval 214 erbů a zřejmě byl pouze blasonovaný. Krátce po roce 1258 vznikla jeho zkrácená kopie obsahující pouze 53 erbů, tentokrát již barevně vyobrazených. Počátkem 14. století byly vyhotoveny další dvě nezkrácené kopie s ilustracemi i blasonem.³³ Ani tyto dvě kopie se nedochovaly, existují pouze opisy, které se nacházejí v archivu heroldie College of Arms. Opis první verze (tzv. Cookovy – podle posledního známého vlastníka – herolda Roberta Cooka) pořídil roku 1585 Robert Glover, Somerset Herald of Arms a obsahuje blasonované perokresby erbů s tinkturami naznačenými zkratkami počátečních písmen názvů. Opisy druhé verze (tzv. Harveyovy – opět podle posledního majitele) byly vytvořeny o rok později – jeden opět Robertem Gloverem, autorem druhého je Robert Cooke, Clarenceaux King of Arms.³⁴

Nedochovala se ani zkrácená kopie erbovníku z roku 1258 (tzv. St. Georgeova verze), nicméně i zde byly vytvořeny dva opisy, které se v současné době nalézají v depozitáři Britské knihovny.³⁵ Opis z roku 1607, jehož autorem je Nicholas Charles, Lancaster Herald of Arms, obsahuje pouze blason ve francouzštině.³⁶

Zajímavější je starší kopie z 16. století, která se dochovala ve formě pergamenového rotulu o rozměrech 12 x 210 cm.³⁷ Na horním okraji je namalována ozdobná kytice v zelené barvě a z ní vycházejí tři zelené pásy (dva po stranách svitku, jeden uprostřed), které pergamen

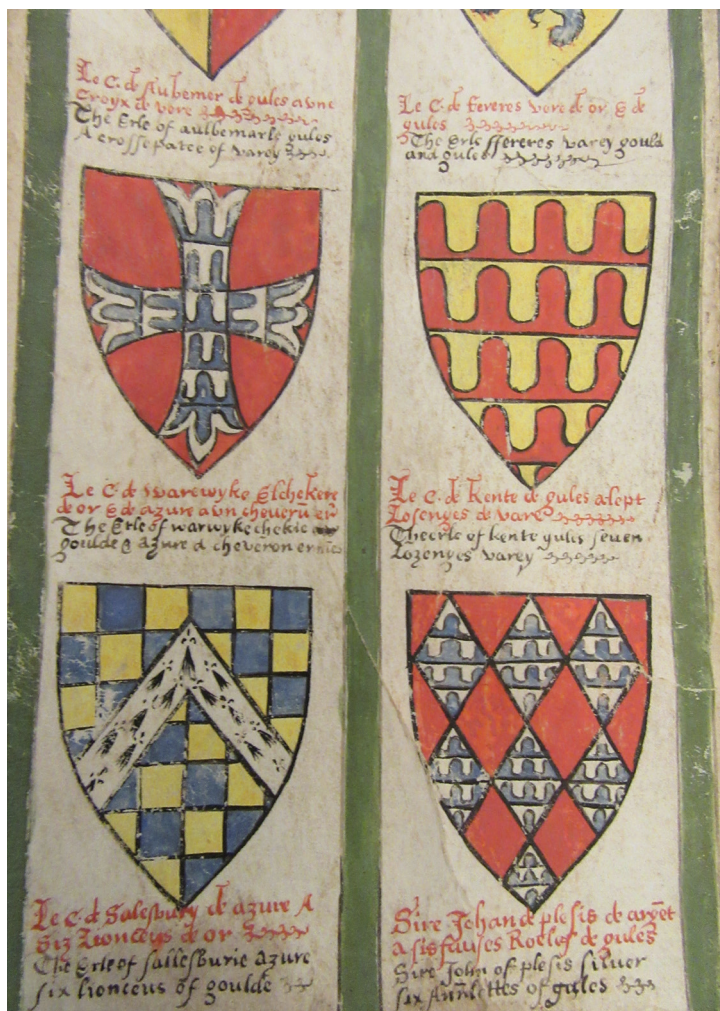
33 A. R. WAGNER, *A Catalogue of English Mediaeval Rolls of Arms*, s. 3.

34 Titul jednoho ze tří anglických králů heroldů se poprvé objevuje v roce 1334. Clarenceaux King of Arms byl původně heroldem ve službách vévodů z Clarence a později králem heroldů s působností na území jižní Anglie. Pomyslnou hranici byla řeka Trent – viz Walter H. GODFREY – Anthony Richard WAGNER, *Survey of London Monograph 16*, Londýn 1963, s. 74–101 [online]. [cit. 2016-10-10]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/survey-london/bk16>. Podrobnější informace o anglických heroldech viz Katie STEVENSON (ed.), *The Herald in Late Medieval Europe*, Woodbridge 2009; A. R. WAGNER, *Heralds and Heraldry*; Henry C. POHANKA, *Heraldika v souvislostech*; Milan BUBEN, *Encyklopedie heraldiky*, Praha 1997; Jan SIMANDL, *Internetové zdroje v heraldice ve Velké Británii*. [netištěná bakalářská práce] Hradec Králové, Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, Katedra pomocných věd historických a archivnictví 2014. Vzhledem k dosud neustálené terminologii v českém jazyce jsem se rozhodl postupovat v souladu s výše uvedenými pracemi M. Bubna a H. Pohanky a tituly anglických heroldů nepřekládat.

35 A. R. WAGNER, *A Catalogue*, s. 3–7.

36 Lancaster Herald of Arms byl ustanoven roku 1347 jako herold vévody z Lancasteru. Po určitou dobu měl titul King of Arms, od roku 1464 je opět na pozici herolda. Je jedním ze šesti stálých heroldů College of Arms. Viz W. H. GODFREY – A. R. WAGNER, *Survey*, s. 130–142.

37 *The British Library Londýn*, Additional MS 29796, Copy of a roll of arms of the reign of Henry III. (známý pod označením Glover Roll).

Obrázek 2 – Glover Roll – příklady užití kožešin (archiv autora).

lemují a rozdělují ho na dva sloupce. Ru-kopis zobrazuje 54 erbů anglické šlechty (11 hrabat a 43 lordů a rytířů), převzatých z původního erbovníku a nad nimi uprostřed nově přidaný erb anglického krále Jindřicha III., nade-psaný francouzským textem ve stuze nad štítem *Henry le tiers roy le Anglitér*.³⁸ Štíty o rozměrech 4 x 5 cm jsou malovány bez přileb a klenotů a jsou uspořádány po dvou do 27 řad. Nad každým erbem jsou čtyři řádky textu s bla-sonem. Na prvních dvou řádcích je červe-ným inkoustem psaný francouzský blason, na dalších dvou pak černým inkoustem blason anglický, resp. anglo-normanský.³⁹

Kvalita ilustrací je velmi dobrá, pergamen je lehce popraskaný a místy se odlupuje barva, text je však přesto dobře čitelný. Zajímavým prvkem, v české heraldice ne zcela typickým, je poměrně časté užití kožešin, a to jak v poli štítu, tak v heroldských figurách.⁴⁰ Některé erby také obsahují figury, které z českého prostředí nejsou známy, např. merlety či rukáv.⁴¹

38 Jindřich III., král Anglie. (překlad autora)

39 Např. na prvním řádku vpravo je erb hraběte z Leicesteru blasonován nejprve francouzsky *Le C[onte] de Leicester de gul[e]s A Lion de arge[n]t a la coue furche*, následně pak anglicky *The Erle of Leicester gulez a ho[n] Argent w[i]th his taylor forqued*. Český blason je: „na červeném štítě stříbrný dvojocasý lev“ (překlad autora).

40 Na řádku č. 4 vlevo je erb hraběte z Albemarle – na červeném štítě popelčinový kotvový kříž, na řádku č. 5 vlevo pak erb hraběte z Warwicku – na zlatomodře šachovaném štítě hermelínová krokev.

41 Na řádku č. 7 vlevo je erb Williama Valence – jedenáctkrát modrobíle dělený štít lemovaný červenými merletami, na řádku č. 20 vpravo pak erb Reginalda de Moun – na červeném štítě hermelínový rukáv. Merleta

Velmi rozsáhlý a z vizuálního hlediska atraktivní je generální erbovník Fenwick Roll z 15. století, nacházející se ve sbírkách heroldie College of Arms.⁴² Je dochován ve formě rotulu, skládajícího se ze 17 nestejně dlouhých pásů pergamenu o šířce 24 cm, slepených dohromady. Jejich celková délka činí úctyhodných 13 metrů. Erbovník zobrazuje celkem 1035 erbů, řazených po pěti do 207 číslovaných řad. Štíty o rozměrech 4,5 x 5,6 cm mají gotický tvar, jsou malované bez přileb a klenotů a většina jich je nadepsána jmény majitelů ozdobným gotickým nadpisovým písmem. Rukopis začíná fiktivními erby kněze Jana a tří králů Kašpara, Melichara a Baltazara.⁴³ Dále pak následují erby anglosaských králů Ethelberta a Edbalda (opět smyšlené) a po nich již skutečné erby evropských panovníků. Z našeho pohledu je zajímavý čtvrtý řádek, na kterém jsou jako druhý a třetí v pořadí erby českého krále. První je v obvyklé podobě, tedy stříbrný lev ve skoku na červeném štítě a je nadepsán titulkem *Boheme*. Druhý je znázorněn jako kombinace erbu českého krále a římského krále, tj. polcený štít s českým lvem vpravo a říšskou orlicí vlevo, s titulkem *Imp[erator] Boheme*. Vzhledem k datu vzniku erbovníku by se mohlo jednat o Zikmunda Lucemburského, který ve své osobě oba tituly spojoval. Nelze však vyloučit reminiscenci na Václava IV., či dokonce na Karla IV. Erbům zahraničních panovníků je věnováno prvních osm řádků s celkovým počtem 50 erbů, od devátého řádku začíná výčet anglické šlechty. Ten je opět řazen hierarchicky, od vyšší šlechty (vévodové, hrabata, ostatní lordi) v počtu 94 erbů po nižší šlechtu (gentry).

Rukopis se skládá ze dvou částí, přičemž první část je datována do období vlády Jindřicha V. v letech 1413–1422. Druhá část je datována méně přesně, uvádí se její vznik za vlády Jindřicha VI. v letech 1422–1461, případně 1470–1471. Starší část erbovníku je zhotovena na dvou pergamenových pásech o celkové délce 86,5 cm a je poškozená. Prvních deset řádků je odtrženo a rukopis tak začíná až jedenáctým řádkem. Dále pak chybí řádky č. 16, 17 a horní část řádku č. 18, kde je pergamen roztržen a chybějící část ztracena. Obsah těchto řádků lze zrekonstruovat z popisu erbovníku, který zhotovil na počátku 16. století Thomas Wriothesley, Garter King of Arms.⁴⁴ Ten zhotovil trick copy, tedy nekolorované ilustrace s počátečními písmeny tinktur, obsahující prvních 126 erbů.⁴⁵ To svědčí o tom, že v té době ještě existovaly obě části odděleně. Roku 1629 se obě části (již spojené) dostaly do majetku antikváře sira Edwarda Deringa, který si nechal ihned zhotovit opis. Poté byl rukopis rozdělen a znovu zkompletován byl pravděpodobně

(v angl. martlet) je malý ptáček (blíže nespecifikovaný), zobrazovaný se složenými křídly, bez nožiček a bez zobáčku. Na erbech se vždy zobrazuje ve větším počtu, nikdy osamoceně.

42 *The College of Arms Londýn*, Phillipps Mss 14020, 14921, Fenwick Roll. Originál erbovníku jsem měl možnost studovat 24. května 2016 přímo v prostorách College of Arms. Mé poděkování si zaslouží Peter O'Donoghue, York Herald za poskytnutí informací o tomto erbovníku a zejména archivářka heroldie Dr. Lynsey Darby za pomoc a rady při studiu.

43 Postava kněze Jana, legendárního panovníka, vládnoucího ztracenému křesťanskému národu, se v evropské literatuře objevuje ve 12. století. Jeho údajná říše byla v průběhu staletí umísťována na různá místa v Asii a v Africe (Indie, Mongolsko, Etiopie atd.). Viz Jacques LE GOFF – Jean-Claude SCHMITT (edd.), *Encyklopedie středověku*, Praha 2014, s. 317.

44 Garter King of Arms byl ustanoven roku 1415 jako herold Podvazkového řádu a zároveň hlava College of Arms. Do té doby se ve vedení heroldie nepravidelně střídali Clarenceaux King of Arms a Norroy King of Arms. Viz W. H. GODFREY – A. R. WAGNER, *Survey*, s. 38–74.

45 *The British Library Londýn*, Additional MS 45132, Wriothesley Heraldic Collections Vol. II. Miscellaneous heraldic and historical material, fol. 92r–95r, 137r–149v.

Obrázek 3 a 4 – Fenwick Roll – doklady užití brisur pro rozlišení jednotlivých členů rodu na příkladu rodu Sanford (nahore, ř. 94) a Braybrooke (dole, ř. 39) (archiv autora).

až ve 20. století Thomasem Fitzroyem Fenwickem, po němž byl erbovník pojmenován.⁴⁶ Spojení obou částí je patrné za řádkem č. 26, po němž následuje rovnou řádek č. 30.

⁴⁶ Rukopis získal v dražbě roku 1858 významný sběratel a bibliofil sir Thomas Phillipps. Péči o sbírky pověřil svého vnuka Thomase Fitzroye Fenwicka, který ve své činnosti pokračoval i po dědově smrti. Po ní začal

Obrázek 5 – Dering Roll – na prostředním řádku příklad trojiho zobrazení stříbrné tinktury (viz pozn. 48) (Dostupné z http://www.bl.uk/manuscripts/FullDisplay.aspx?ref=Add_Roll_77720&index=92).

Prvním erbem na tomto řádku je erb sv. Jiří, následovaný znaky několika anglických biskupství a dále pak erby nižší šlechty, v jejichž pořadí opět nelze vysledovat žádný zřejmý systém.

Až na chybějící části je erbovník v relativně dobrém stavu. Nápis jsou čitelné, barevné výplně štítů jsou místy popraskané a odrovené. Nejvíce utrpěla modrá barva, která místy vybledla. Na reversu je vypsán jmenný rejstřík, který je rozdělen do pěti sloupců a obsahuje jména držitelů erbů spolu s čísly řádků. Vzhledem k tomu, že rejstřík je řazen abecedně, lze konstatovat, že erbovník je kompletní a s žádnými dalšími přídávky již tak dosti dlouhého rotulu nebylo dále počítáno. V celém erbovníku lze nalézt množství dokladů užití brisur k rozlišení jednotlivých členů rodu.

Díky svému rozsahu, formě, atraktivní podobě a stavu, v jakém se dochoval, by si erbovník Fenwick Roll jistě zasloužil větší pozornost a důkladnější průzkum, případně i ediční zpracování.

Lokální erbovníky

Nejnámějším rukopisem, patřícím do skupiny lokálních erbovníků, je Dering Roll, který je zároveň nejstarším v originále dochovaným anglickým erbovníkem, datovaným do let 1270–1280.⁴⁷ Jedná se o rukopis ve formě čtyř vzájemně napojených pergamenových pásů o celkových rozměrech 20,5 x 264,5 cm. Celkem 324 erbů namalovaných na zeleném podkladu je seřazených do 54 řad po šesti štítech. Štíty mají raně gotický tvar,

celou Phillippsovu sbírku rozprodávat – částečně přímým prodejem, částečně přes aukční síň Sotheby's. Viz A. R. WAGNER, *A Catalogue*, s. 82.

47 *The British Library: Digitised Manuscripts: Additional MS 77720* [online]. [cit. 2016-09-22]. Dostupné z: http://www.bl.uk/manuscripts/FullDisplay.aspx?ref=Add_Roll_77720.

jsou malovány bez přileb a klenotů a označeny jmény vlastníků. Erby, zde vyobrazené, náleží rytířům z hrabství Kent a Sussex, o čemž svědčí marginální poznámky *Ke[nt]* a *[Su]ssex*, vepsané vlevo před prvním, resp. třináctým řádkem. Erby na posledních šesti řádcích náleží z větší části francouzským a nizozemským šlechticům a pravděpodobně byly zkopírovány z jiného erbovníku, protože se nepodařilo vysledovat žádnou spojitost s ostatními erby.

Rukopis je v poměrně dobrém stavu, písmo je čitelné, pouze barva je místy popraskaná a odlupuje se. Neobvyklý je trojí způsob znázornění stříbrné barvy, kdy bylo u některých erbů použito skutečné stříbro, u jiných pak bílá barva. Stříbro však většinou zčernalo a jen díky pravidlu o kombinování barev a kovů jej nelze zaměnit za černou barvu. U některých erbů byly stříbrné části ponechány bez barev, resp. stříbro měla znázorňovat přirozená barva pergamenu.⁴⁸ Toto je však poněkud matoucí, neboť vlivem stárnutí pergamen zežloutl a nyní je takto zobrazené stříbro zaměnitelné se zlatem.⁴⁹

Vzhledem ke stáří a historické hodnotě existuje velké množství kopií, rozborů a edic tohoto erbovníku. Originál je uložen v depozitáři Britské knihovny, stejně jako další rukopis ze skupiny lokálních erbovníků, tzv. Parliamentary Roll (někdy nazývaný také The Great Roll nebo Banneret's Roll).⁵⁰

Erbovník vznikl v letech 1312–1314 a na 19 pergamenových foliích o rozměrech 15 x 21 cm obsahuje jména 1110 anglických šlechticů ze 40 hrabství spolu s francouzským blasonem jejich erbů. Také k tomuto erbovníku se dochovalo množství kopií v kompletní i zkrácené podobě.⁵¹ Jedna z těchto kopií je z heraldického hlediska stejně zajímavá jako originál, ne-li zajímavější. Opis zhotovil roku 1592 William Wyrley, Rouge Croix, Pursuivant of Arms a je součástí sbírky heraldických rukopisů společně s opisy několika dalších erbovníků.⁵² Papírový rukopis o rozměrech 25 x 31 cm má novodobou vazbu a čítá 19 folií, přičemž Parliamentary Roll je na fol. 1r–14v.⁵³ Erbovník je psán ve francouzštině gotickým polokurzivním písmem, pouze závěrečný text je latinsky. Rukopis je nadepsán poznámkou *Ces sont les nosmes et les Armes des Banores de Engleterre*⁵⁴ a na fol. 13 ukončen latinským textem *finem istius Rotuli feri secu[n]da die Decembris An[n]o 1592: apud stoni stratford insigni triu[m] signoru[m]*.⁵⁵ Jako první je blasonován

48 Např. na řádku č. 9 jsou tři erby, na nichž je stříbrná tinktura znázorněna všemi třemi způsoby. V erbu Bertrama Tancre jsou na modrém štítě dva stříbrné kosmé pruhy, které jsou ponechány v přirozené barvě pergamenu. U erbu Bertelmeu de Woteringeberi je (na stříbrném štítě šest černých lvů) použito skutečné stříbro, nyní částečně zčernalé. Stříbrná na erbu Stefne Sodana (na modrém štítě tři stříbrné kosmé pruhy) je malována bílou barvou.

49 A. R. WAGNER, *A Catalogue*, s. 14.

50 *The British Library Londýn*, Cotton MS Caligula A. XVIII, The Great Roll (Parliamentary Roll or Bannerets' Roll, fol. 3r–21b.

51 A. R. WAGNER, *A Catalogue*, s. 42–50.

52 Tituly persevantů (nejnižší hodnost heroldů) jsou odvozeny od královských odznaků (badge). Rouge Croix Pursuivant odkazuje na červený kříž sv. Jiří a byl ustanoven v roce 1418. Viz W. H. GODFREY – A. R. WAGNER, *Survey*, s. 209–219.

53 *The British Library Londýn*, Additional MS 51047, Copies of Rolls of Arms in abbreviated blazon made by William Wyrley, fol. 1r–14v.

54 *Toto jsou jména a erby baronů Anglie*. (překlad autora).

55 *Tento rotulus byl dokončen v pondělí dne [?] v prosinci roku 1592 ve Stony Stratfordu [v domě] U tří pečeti* (překlad autora).

erb anglického krále, po něm následují erby 13 hrabat. Jako další v pořadí je znak biskupa z Durhamu, dále pak erby 154 korouhevních rytířů (tzv. knight bannerets). Těchto prvních 169 erbů je seříděno hierarchicky, zbytek erbovníku obsahuje erby rytířů (tzv. knight bachelors), řazené dle jednotlivých hrabství. Závěrečných 47 erbů na fol. 13v až 14r náleží zesnulým šlechticům a jsou od předchozího obsahu odděleny nadpisem *une monument d'armes de viellesse*.⁵⁶ Celý erbovník pak na fol. 14 uzavírá latinský text *finem apud Sanctu[m] Albanu[m]m istius monimenti feri tertia decembris An[n]o millesimo quingentesimo nonogesimo secundo Insignae syrenae: Will[el]m[u]s de Wyrley*.⁵⁷

Zvláštností této kopie je použití zkráceného blasonu, který označuje tinktury pouze počátečním písmenem a počty kusů figur pak nikoli slovně, ale číslovkami. Jednotlivé údaje jsou odděleny dvojtečkami. Některé obecné figury nejsou popsány slovy, ale vyjádřeny stylizovanou kresbou na způsob piktogramu (např. lev, orel, hvězda). Blason však přesto nepůsobí nijak nečitelně a lze jej bez problémů číst i při minimální znalosti francouzského jazyka.⁵⁸

Příležitostné erbovníky

Součástí předchozí sbírky heraldických rukopisů je i opis dalšího erbovníku, zvaného Caerlaverock Roll, na fol. 18r–19r. Ten svým typovým zařazením patří mezi příležitostné erbovníky, které tvoří sice malou, ale velmi cennou skupinu heraldických rukopisů. Někdy bývá také označován jako Caerlaverock Poem, neboť se v originále jedná o básně.⁵⁹ Na 956 řádcích se ve 478 dvojverších ve francouzštině popisuje obléhání a dobytí skotského hradu Caerlaverock vojskem anglického krále Eduarda I. v červnu roku 1300. Neznámý autor (s největší pravděpodobností herold) zde uvádí hrdinské skutky celkem 106 anglických rytířů a u každého připojuje blason jeho praporce (v 90 případech) či štítu (v 16 případech).⁶⁰ Vzhledem ke způsobu provedení, které bylo zcela jistě jednodušší a rychlejší (byť ve verších) než barevné ilustrace erbů, lze předpokládat, že báseň vznikla buď přímo v průběhu obléhání, nebo krátce po něm. Zmiňovaná kopie Williama Wyrleyho z roku 1592 je výtahem všech blasonů bez narativní části básně. Erbovník je nadepsán textem *Cy comenc les nosmes et les Armes des Seignors et Nobles qui estoient ouesqz le Roy E: le: 1: a lassege de Kaerlauerok en Escoce l'an du grace 1300*.⁶¹

Seznam šlechticů je seřazen a rozdělen podle jejich příslušnosti k jednotlivým oddílům vojska. Nejprve jsou blasonovány erby členů předvoje, pak druhého, třetího a čtvrtého voje a seznam uzavírá útočný voj. Erbovník je ukončen latinským nápisem *Ce fina la*

56 Památník starých erbů (překlad autora).

57 Tento památník byl dokončen v St. Albans v úterý [dne?] prosince roku tisícího pětistého devadesátého druhého [v domě] U sirény. Willhelms de Wyrley (překlad autora).

58 Např. na fol. 2v je v oddíle *Cornwayle et Deuonshire* na třetím a čtvrtém řádku tento text *S[ir] Thomas Arcedeken A 3 A S*, resp. *S[ir] Serle de Lanlayron S: 3 A A*, což ve standardním francouzském blasonu znamená *argent trois chevrons sable*, resp. *sable trois chevrons argent*. Český blason erbu sira Thomase Arcedekena je „na stříbrném štítě tři černé krokve“. Erb sira Serle de Lanlayrona má zrcadlově obrácené tinktury, tj. „na černém štítě tři stříbrné krokve“.

59 A. R. WAGNER, *A Catalogue*, s. 29–34.

60 Tamtéž, s. 30.

61 *Zde začínají jména a erby pánů a šlechticů, kteří byli při králi Eduardovi I. během obléhání Caerlaverocku ve Skotsku Léta páně 1300* (překlad autora).

*seige de Karleuerok: scriptu[s] apus Signu[m] Galli in Aldersgate street.*⁶² I v tomto erbovníku je použit stejný zkrácený francouzský blason jako v předchozím opisu Parliamentary Roll, včetně piktogramů některých obecných figur.

Posledním erbovníkem obsaženým v této sbírce je kopie seznamu účastníků rytířského turnaje, konaného roku 1309 ve městě Dunstable. Město bylo ve středověku díky své poloze na křižovatce obchodních cest asi 50 kilometrů severně od Londýna častým dějištěm turnajů. Zmiňovaný erbovník je označován jako First Dunstable Roll, neboť existuje ještě další erbovník, tzv. Second Dunstable Roll, obsahující seznam účastníků turnaje, konaného v roce 1334.⁶³ Originál prvního erbovníku se nedochoval, ale ze zmínek v pozdějších kopiích se usuzuje, že byl pravděpodobně barevně ilustrovaný, což není u erbovníků tohoto typu zcela obvyklé.⁶⁴ Kopie z roku 1592 je svým provedením shodná s erbovníky Parliamentary Roll a Caerlaverock Roll, tedy opět byl použit zkrácený francouzský blason s piktogramy obecných figur.

Erbovník se nachází na fol. 14v–18v a obsahuje jména 235 lordů a rytířů, společně s blasonem jejich erbů. V úvodu prvního folia je uvedena poznámka *Ces sont les nomes & les Armes iceux qui vindrent a la tournay de Dunstable: 2: E: 2.*⁶⁵ Seznam začíná erbem hraběte z Gloucesteru, po něm následují blasony erbů jeho leníků. Jako druhá v pořadí je družina hraběte z Herefordu, dále pak pokračují hrabata z Warwicku, Lancasteru, Warrene a Arundelu. Seznam uzavírá oddíl uvedený jako *De la comune*, tedy rytíři, kteří byli z turnaje vyškrtnuti. Erbovník je ukončen latinským textem *finem istius monumenta dunstabulensis feri apud signum galli in Aldersgatestreet.*⁶⁶

Druhý zmiňovaný seznam erbů účastníků turnaje, konaného v Dunstable pravděpodobně 20.–23. ledna 1334, zvaný Second Dunstable Roll, se v originále rovněž nedochoval.⁶⁷ Obsahoval 135 jmen hrabat a rytířů a francouzský blason jejich erbů, které byly opět řazeny podle příslušnosti do jednotlivých družin. Ve sbírkách Britské knihovny jsou uloženy tři kopie z 16. století a jedna ze 17. století, z nichž dvě jsou neúplné (obsahují blason 18 erbů u úvodu, resp. 51 erbů z konce erbovníku) a jedna je poničená ohněm. Jediná kompletní kopie v zachovalém stavu, datovaná do roku 1590, se nachází ve sbírce genealogicko-heraldických rukopisů sběratele Jamese Strangmana.⁶⁸ Erbovník na fol. 257r–261v této sbírky je blasonovaný ve francouzštině a je psán zběžnou humanistickou kurzivou. Blason jednotlivých erbů je uveden na několika řádcích (většinou dva, někdy i tři, výjimkou ale není jen jeden řádek) a jednotlivé zápisy jsou odděleny mezerou. Text je z levé strany odsazen od okraje folia a obsahuje několik marginálních poznámek, většinou přepisů jmen šlechticů do angličtiny.

62 *Zde končí obléhání Caerlaverocku, sepsáno [v domě] U kohouta v Aldersgate street* (překlad autora).

63 A. R. WAGNER, *Heralds and Heraldry*, s. 49.

64 A. R. WAGNER, *A Catalogue*, s. 39–40.

65 *Toto jsou jména a erby těch, kteří přišli na turnaj v Dunstable ve druhém roce vlády Eduarda II.* (překlad autora). Ve starší literatuře je uváděn jiný rok konání turnaje (i vzniku erbovníku). K omylu pravděpodobně došlo chybným čtením tohoto textu. Král Eduard II. vládl v letech 1307–1327, což lze interpretovat jako 1308 nebo 1309. Správným letopočtem je ovšem rok 1309.

66 *Tento dunstableský památník byl dokončen [v domě] U kohouta v Aldersgate street* (překlad autora).

67 Noël DENHOLM-YOUNG, *The County Gentry in the Fourteenth Century with Special Reference to the heraldic Rolls of Arms*, Oxford 1969, s. 97.

68 *The British Library Londýn*, Sloane MS 1301, Sloane Paper in folio ff.424 end of XVII century.

Příležitostné erbovníky tvoří sice poměrně malou, nicméně velmi cennou skupinu heraldických rukopisů. Vzhledem ke způsobu jejich provedení, kterým je až na výjimky blason, je možno usuzovat na potřebu mít co nejrychleji k dispozici seznam zúčastněných, pokud ne okamžitě během konání události, tedy alespoň bezprostředně po ní. Lze je tedy použít jako referenční materiál při dataci jiných, nejen heraldických pramenů. Domnívám se, že minimálně u obou „turnajových“ erbovníků First Dunstable Roll a Second Dunstable Roll lze s velkou pravděpodobností přisoudit jejich autorství heroldům, kteří byli s turnajovým prostředím pevně spjati.

Institucionální erbovníky

V depozitáři Britské knihovny se nachází kopie rukopisu Writhe's Garter Book, který lze

Obrázek 7 – Writhe's Garter Book – fol. 1v s badgemi a erby Jindřicha V., Jindřicha VI. a Eduarda IV. (archiv autora).

s ohledem na jeho obsah klasifikovat jako institucionální erbovník.⁶⁹ Jedná se o seznam členů Podvazkového řádu (v angl. The Most Noble Order of the Garter), založeného anglickým králem Eduardem III. roku 1348.⁷⁰ Originál rukopisu vznikl postupně (první zápisy lze datovat k roku 1488, poslední pak k roku 1521) a skládá se z několika částí. Kromě samotného erbovníku, označovaného jako Writhe's Garter Armorial, obsahoval ještě statuta Podvazkového řádu, genealogické záznamy a rozličné skici.⁷¹

Kopie, uchovávaná v Britské knihovně, obsahuje pouze přepis samotného erbovníku a byla vytvořena kolem roku 1640 na popud sira

69 The British Library Londýn, Additional MS 37340, Arms in tincture of Knights of the Garter.

70 Stephen SLATER, *The Complete Book of Heraldry*, s. 146–147.

71 A. R. WAGNER, *A Catalogue*, s. 122.

Christophera Hattona a Williama Dugdalea. Tito dva antikváři, společně se sirem Edwardem Deringem a sirem Thomasem Shirleyem, založili roku 1638 spolek „*Antiquitas rediviva*“, který si vytyčil za cíl sesbírat a zaevidovat co nejvíce heraldických a sfragistických pramenů.⁷² Uvedená kopie Writhe's Garter Book nebyla zhotovena jako pouhý opis, ale jednalo se duplikát originálního erbovníku, včetně napodobení původního typu písma. To mělo mimo jiné za následek, že byla dlouho považována za originál a figurovala tak i v katalogu Britské knihovny.

Rukopis o rozměrech 34 x 45 cm je vázán v moderních deskách, potažených červeno-nohnědým sametem a obsahuje 24 pergamenových folií. Na nich jsou v levé části vyobrazeny odznaky (tzv. badge) členů Podvazkového řádu, někdy položené volně, jindy umístěné na praporci. Uprostřed folia je barevně ilustrovaný erb, včetně přílby s klenotem a příkrývadly, obtočený odznakem řádu, kterým je modrý podvazek ve tvaru řemenu s vepsaným mottem *Honi soit qui mal y pense*.⁷³ V pravé části folia je vedle erbu vepsán text, popisující nositele erbu a jeho život. Tento text je v originálu rukopisu psán jednou písařskou rukou, malířských rukou lze rozeznat více.⁷⁴ Kvalita zpracování a úplnost záznamů postupně klesá – některé erby jsou předkreslené, ale nekolorované a u některých záznamů chybí doprovodné texty.

Podvazkový řád měl vždy stálý počet členů (anglický král a 25 šlechticů), který byl doplňován pouze v případě úmrtí některého z členů. Později byl počet navýšen o členy královské rodiny a zahraniční monarchie, kteří se ovšem do tohoto počtu nezahrnují.⁷⁵ Podle struktury Podvazkového řádu je členěn i erbovník, který obsahuje erby všech zakládajících členů i se všemi jejich nástupci, a to tak, že na prvním místě je erb anglického krále Eduarda III. a jeho osmi nástupců. Po něm jako druhý v pořadí je erb Jindřicha, vévody z Lancasteru a jeho dvanácti nástupců. Seznam takto pokračuje pro všech 25 členů řádu.

Jak již bylo uvedeno, erby v tomto erbovníku jsou zobrazeny včetně příleeb s klenoty, což není (na rozdíl od kontinentálních erbovníků) zcela běžné. V anglických erbovnících dlouho přetrvává zjednodušený styl, tedy samotný štít a přílba s klenotem se začíná objevovat až ve 2. polovině 15. století. Neobvyklé je i zobrazení odznaků, které se v anglické heraldice užívají mnohem častěji než např. v heraldice české.⁷⁶

Ordinaria

Posledním typem erbovníků, pro Anglii specifickým, jsou tzv. ordinaria. V nich jsou erby seřazeny nikoli na hierarchickém či teritoriálním principu, ale jsou seříděny do skupin podle figur, které jsou na nich zobrazeny. Zatímco v Anglii se dochovala čtyři středověká ordinaria, ve zbytku Evropy není známo ani jediné.⁷⁷

⁷² Tamtéž, s. xxi.

⁷³ *Hanba tomu, kdo zle smýšlí* (překlad autora).

⁷⁴ Autorem textů byl John Wrythe, Garter Principal King of Arms – viz A. R. WAGNER, *A Catalogue*, s. 122.

⁷⁵ Richard MARKS – Ann PAYNE, *British heraldry from its origins to c. 1800*, Londýn 1978, s. 121.

⁷⁶ H. C. POHANKA, *Heraldika v souvislostech*, s. 239–240.

⁷⁷ Anthony Richard WAGNER, *Heralds and Ancestors*, Londýn 1978, s. 27.

Obrázek 8 – Ukázka erbovníku Thomas Jenyns' Book, tzv. Queen Margaret's Version (archiv autora).

Erby korouhevních rytířů jsou zobrazeny nikoli na štítech, ale na praporecích. Ty jsou malovány včetně žerdě, která je umístěna heraldicky vpravo. Jednotlivé řady jsou od sebe odděleny dvěma linkami, prostor mezi nimi je v přirozené barvě pergamentu a jsou v něm vepsána jména držitelů erbů. Inkoust je místy hodně vybledlý a prakticky nečitelný. Jinak je erbovník v celkem dobrém stavu (s výjimkou úvodní části), barvy se sice místy odlupují, přesto však lze téměř všechny erby identifikovat.⁷⁹

Znaky jsou seřazeny podle jednotlivých heroldských a obecných figur, které zobrazují. V popředí erbovníku jsou nejpoužívanější figury (kříže, lvi a orli), kterých je celkem 112. V dalším pořadí je patrný systém sdružování podobných figur, např. od erbu č. 131 pokračují erby se znamením jedné krokve, dále pak dvou krokví a pokosem mřížované štíty. Po nich následují vodorovné heroldské figury, tedy hlava, břevno a opakovaně dělený štít. Celý systém působí promyšleně a logicky a hledání konkrétního erbu je relativně snadné.

Nejstarším známým (a v originále dochovaným) zástupcem tohoto typu erbovníků je Cooke's Ordinary, vytvořený kolem roku 1340. Rukopis, pojmenovaný po jednom ze svých majitelů, kterým byl Robert Cooke, Clarenceaux King of Arms, se nyní nachází v Oddělení západních rukopisů Britské knihovny.

Erbovník byl zhotoven na sedmi pergamenových pásech o rozměrech 27 x 78 cm, vzájemně slepených k sobě. Celková délka rotulu je více než 4,5 metru, přičemž úvodní část je silně poškozená. Dochovala se pouze levá část o šířce 6–10 cm, zbytek je doplněn litym papírem. Ordinarium obsahuje celkem 589 erbů anglických šlechticů. Štíty gotického tvaru o rozměrech 3,3 x 4,5 cm jsou seřazeny v 88 řadách většinou po sedmi erbech (některé řady mají pouze šest erbů) a jsou malovány na zeleném podkladu bez přileb a klenotů.⁷⁸

78 The British Library Londýn, Additional MS 77242, Cooke's Ordinary and the Balliol Roll.

79 Erbovník jsem studoval v The British Library dne 26. května 2016.

Obrázek 9 – Ukázka erbovníku Thomas Jenyns' Book, tzv. Thomas Jenyns' Version (archiv autora).

papírových folií o rozměrech 22 x 29 cm.⁸¹ Barevně ilustrované štíty gotického tvaru mají rozměry 3,8 x 4,5 cm a jsou malovány bez přileb a klenotů. Jsou umístěné těsně vedle sebe na zeleném podkladu ve třech řadách po čtyřech erbech, celkový počet je tedy 1595 erbů. Mezery mezi jednotlivými řadami jsou vyplněny francouzským blasonem. Počáteční iniciály řádků jsou na několika počátečních foliích zvětšeny a zvýrazněny červeným a modrým inkoustem, později je již text graficky sjednocen.

Na rozdíl od předchozího, Cookova ordinaria se tento erbovník neomezuje jen na území Anglie, ale obsahuje i erby evropských monarchů. Tomu odpovídá i členění rukopisu, kdy jsou erby v rámci jednotlivých figur seřazeny hierarchicky, tj. nejprve vyobrazení erbů zahraničních panovníků, pak anglických hrabat, lordů a rytířů. Řazení jednotlivých kategorií figur je jiné než u Cookova ordinaria, i tento systém však vychází z frekvence výskytu jednotlivých figur a jejich podobnosti. Na fol. 5v až 12r začínají vyobrazení erbů se znamením lva, dále pak na fol. 12v–13v následují leopardi a po nich na fol. 14r–14v orli. Další figury jsou seřazeny podle grafické příbuznosti – nejprve kosmé a šikmé pruhy a jejich kombinace (ondřejský kříž). Další v pořadí jsou

O něco mladší je další ordinarium, označené jako Thomas Jenyns' Book, zhotovené kolem roku 1398. Jak název napovídá, byl tento rukopis vytvořen jako kniha, nikoli jako rotulus, což byla až na výjimky obvyklá podoba erbovníků. Je dochováno více než dvacet kopií tohoto ordinaria, které pocházejí ze dvou původních verzí.⁸⁰ Jedná se o tzv. Queen Margaret's Version a Thomas Jenyns' Version, pojmenované podle prvních doložených majitelů. V prvním případě to byla Markéta z Anjou, manželka anglického krále Jindřicha VI., v druhém případě Thomas Jenyns, příslušník nižší šlechty z hrabství Huntingdon. U první, královniny verze není zcela jasné, zda se jedná o opis, který vznikl krátce po vzniku originálu, nebo zda jde přímo o originál, podle kterého byla vytvořena i Jenynsova verze.

Rukopis, vázaný v nepůvodních deskách z hnědé kůže, obsahuje 116

⁸⁰ A. R. WAGNER, *A Catalogue*, s. 73–78.

⁸¹ *The British Library Londýn*, Stowe MS 696, Ordinary of arms with drawings of the coats described.

vodorovné figury, např. hlava, opakovaně dělený štít, vlnité břevno, lomené břevno atd. Celý erbovník uzavírají na fol. 77r–101v dva abecední rejstříky nositelů erbů. U prvního je vedle jména doplněno pořadové číslo erbu, u druhého pak číslo folia. Rejstříky však nejsou původní a pravděpodobně je v 17. století doplnil sir Edward Walker, Garter King of Arms, který nechal rukopis také opatřit novou vazbou.⁸² Rukopis vykazuje i přes rozdílné členění erbů určité podobnosti s Cookovým ordinariem, které bylo pravděpodobně použito jako základ erbovníku. Na základě identifikace některých erbů lze ordinarium datovat na přelom 14. a 15. století, ale obsahuje i některé dodatky, které byly vloženy pozdějšími majiteli na konci 15. století.

Oba erbovníky jsou velmi cenným zdrojem heraldických informací. Není pochyb, že nejen ony, ale celý tento typ erbovníků obecně, byl dílem profesionálů (tedy heroldů), kteří je zhotovili nejen za účelem pouhé evidence erbů a jejich nositelů, ale hlavně jako pracovní pomůcku. Ta umožňovala snadnou identifikaci osoby v případě, že byl znám pouze její erb, ale nikoli její jméno.

Závěr

Stejně jako neznáme autory středověkých erbovníků neznáme ani motivy vzniku těchto písemností. Výjimkou je rukopis Writhe's Garter Book a ordinaria Cooke's Ordinary a Thomas Jenyns' Book, které byly vytvořeny jako seznam členů Podvazkového řádu, resp. jako pracovní pomůcka heroldů. Velké množství erbovníků vzniklo za vlády krále Eduarda I. v letech 1272–1307 a Eduarda III. v letech 1327–1377, kteří značnou část své vlády věnovali válkám s Velšany, Skoty a Francouzi.⁸³ I přesto, že nelze doložit žádnou královskou aktivitu v oblasti evidence erbů, jistě byly tyto informace při vedení válečných operací potřebné a prospěšné. Erbovník Parliamentary Roll, který byl sice vytvořen až po roce 1312, ale kvůli svému rozsahu byl započat jistě už za vlády Eduarda I., vykazuje rysy oficiálního přehledu šlechty v království.

Zcela objasněn není ani způsob, jakým byly sbírány podklady pro vznik erbovníků. Absence zaštiťující autority, která by podchytila předávání tohoto typu informací, zřejmě nutila autory cestovat a potřebné údaje sbírat osobně. Role heroldů, kteří však určitě nebyli jedinými autory erbovníků, je v této studii zmíněna pouze okrajově. Vznik a vývoj úřadu heroldů, kteří nakonec získali v Anglii takovou důležitost, že byli sdruženi do heroldie College of Arms pod královskou záštitou, je téma natolik rozsáhlé a nezpracované, že by mělo být předmětem zvláštní studie.

Vzhledem k množství materiálu, který se dochoval, ať už v originále, nebo v kopii, není tento výčet ani zdaleka vyčerpávající. Jedná se o základní nástin tématu a typologie anglických středověkých erbovníků s popisem několika nejvýznamnějších exemplářů písemnosti, která je v českém prostředí téměř neznámá. Uvedené erbovníky jsou jakýmsi průřezem jednotlivými typy se zohledněním jejich různorodosti. Studie se sna-

⁸² A. R. WAGNER, *A Catalogue*, s. 73.

⁸³ Gerard J. BRAULT, *Rolls of Arms Edward I. (1272–1307)*. *Aspilogia III*, Woodbridge 2008, s. 40 uvádí 17 erbovníků, vzniklých v období vlády Eduarda I. A. R. WAGNER, *A Catalogue*, s. vi a Noël DENHOLM-YOUNG, *The County Gentry*, s. 89 udávají 14 erbovníků vytvořených za vlády Eduarda III.

ží zmapovat jak erbovníky barevně ilustrované, tak i blasonované, erbovníky zhotovené jako pergamenové rotuly, a i ve vázané podobě, originály i pozdější opisy.

Množství a rozmanitost anglických erbovníků nemá ve středověké evropské heraldice obdoby a činí tak z těchto písemností nevyčerpatelné zdroje informací. Přesto překvapivě nebyla tomuto tématu v české odborné literatuře dosud věnována dostatečná pozornost. Podrobnější informace o zahraničních erbovnících (snad s výjimkou německy mluvících oblastí) jsou pro české badatele k dispozici pouze v cizojazyčné literatuře. Tato studie přináší ucelený a relativně podrobný náhled do typologie tohoto pozoruhodného heraldického pramene a zajisté nalezne své využití u badatelů zájímajících se o heraldiku středověké Anglie.